

A N A L I Z E

Miloš Mikelc:

VOJNE XXI. stoletja

I.

Spomladi 1989 so se pojavile v Sloveniji prve razlage dogajanj v Srbiji od jeseni 1987 naprej, ko je oblast tam prevzel Slobodan Milošević. Način, kako je to naredil, njegova surovo očitna nacionalna in socialna demagogija, množični shodi, ko je v Beogradu milijon ljudi vzklikalo »hočemo oružje«, govorniki pa so napovedovali maštevanje Albancem na Kosovu, ker se tako nesramno plodijo na večno srbski zemlji, in spotoma svetovali še Slovencem vsem povprek, naj pustijo, kar imajo v Jugoslaviji, in se odselijo v Graz in Philadelphijo (zakaj ravno v Graz in Philadelphijo, se še danes ne ve), hajduška pravica, ki je dokončno prevladala v ustanovah federacije v Beogradu, strastno razglašanje »vatikansko-kominternske«, nato »četrtorajhovske« in naposled »svetovne zarote« proti Srbiji – vse to je tedaj že popolnoma svobodni tisk v Sloveniji navedlo k sklepu, da gre za posebno novo obliko fašizma.

Svet dojame take pojave zmeraj z razumljivim odporom in zato pozno: Vorkuta, ljudje, ki berejo Puškina, tega ne zmorejo, Oświęcim, saj to ni mogoče, to so sonarodnjaki Goetheja in Beethovna, saj to ni res.

K temu prispevajočo tradicionalno nesposobnost zahodnoevropske diplomacije, da bi znala brati zločinske kašipote v Auschwitz, je tudi treba razumeti: naravnana na okorna pravila mehanike ravnotežja moči, je v soočenju s političnimi pirati nemočna. Ganljivo je videti resnobne odposlance mogočnih modrecev iz Pariza in Londona, kako potrjujejo dokazanim vojnim zločincem legitimeteto s prijaznimi stiski rok nekdanj v Münchnu in na Obersalzbergu, zdaj v Beogradu in na Palah. A to je posebno poglavje za posebno obravnavo.

Razložiti izvora srbskega fašizma niti ni bilo težko. Tito je mogel držati Jugoslavijo skupaj le z močno roko. Kot že nekdanj srbski kralj. Titova je tiščala k tom predvsem srbski in hrvaški nacionalni čut. Z neusmiljenimi čistkami tudi med zvestimi. Že 1946 je moral izginiti Hebrang, ker je bil preveč Hrvat, potlej občasno ta in oni, predvsem pa 1971/72 Srbi Nikezić, Tepavac, Perovićeva, Hrvati Tripalo in Dapčevićeva, Slovenec Kavčić, ki bi mogli resno poskušati urediti tisto, kar so malo prej sovjetski tanki preprečili tovarišu Dubčku v Pragi (ali bi se sploh dalo, ne bomo tako nikoli vedeli): več demokracije bi prineslo tudi več narodne samozavesti

Miloš Mikelc v Mednarodnem P. E. N. predseduje od 1984 mirovnemu komiteju te svetovne pisateljske organizacije.

in kdo ve, kaj od obojega se je zdelo Titu bolj nevarno. Naj bo naposled svet še hvaležen diktatorjem, ki z močno roko vzdržujejo, kakršen že, mir?

Vsekakor je prignal stvar predaletč. Srbija je po štiridesetletnem zatiranju nacionalne zavesti prispevala k posttitovski zmedi hudo nacionalno frustracijo. (Manj podobno se je godilo na Hrvaškem in so posledice manj podobne, ampak to je spet druga, nova zgodba.)

Utemeljeni strah, da bodo na Kosovu spričo albanske populacijske eksplozije v tem »srednjeveškem srcu Srbije« dokončno izgubljena srbska kri in tla, gospodarska kriza osemdesetih let, globoka nacionalna frustracija: srbski narod je ogrožen, na svoji zemlji zatiran in v tej stiski od lastnih skorumpiranih voditeljev izdan. Ko je Milošević strmoglavil svoje predhodnike, so ga imenovali odrešitelj.

1989 so se pojavili tudi že premisleki, ali in kako tak fašizem naposled odmr. Po spopadih z notranjimi in zunanjimi »sovražniki ljudskega prerojenja«, sprva zmagah, potlej porazih, naposled hudo trpljenje, v katerem pa narod vse do konca podpira svoje voditelje v njihovem boju s »svetovno zaroto«. Šele ko namesto končne zmage pride popolni polom, se zave demonov uničevanja. Šele ko postanejo posledice neznosne.

Ali se bo tako zgodilo ali ne, je tvegano napovedovati. Bolj verjetno je, da ne. Milošević se ni namenil osvojiti Evrope in zavladati nad svetom. Hoče le obdržati tiste predele bivše Jugoslavije (ki jo večina Srbov od leta 1918 naprej ima za vojni plen iz tedanje vojne in se ne misli odreči pravici nanjo), kjer stojijo srbske vasi (iz časov razseljevanja Srbov v stoletjih avstro-ogrskih vojn s Turki). Torej ne izziva v vojno Evrope in sveta. Tam, kjer se bojuje za srbsko Blut und Boden, kri in tla, pa ni nikogar dovolj močnega, da bi pripravil srbskemu narodu purgatorij, v katerem bi spoznal svoje demone zla.

V takem stanju duha v Srbiji ne more vladati nihče, ki bi zavrgel »narodno združitev in prerod.« Čosić in Panić sta hotela »nagnati Miloševića, vendar ne za ceno izgube ozemelj, ki so jih Srbi v vojni dobili, ampak nasprotno, da bi se ti uspehi zabetonirali in formalizirali,« kot je pred famoznimi decembrskimi volitvami 92. spoznal eden redkih treznih mož srbske opozicije Dragan Veselinov. Sprejetje Vance-Owenovega načrta je vodja bosanskih Srbov Karadić razložil po vrnitvi iz Ženeve javno v beograjski televiziji kot premor za oddih, dobesedno »ne naravnost čez hrib, temveč naokoli«, a k istemu cilju, srbski nadvladi nad večino Bosne, očiščne Muslimanov in Hrvatov. Hrvaški voditelj Tudman pa, med samopoveljevalnimi obredi, pripravlja svojemu narodu drugo veliko katastrofo. Prva se je zgodila, ko je z izstopom iz Jugoslavije brez poprejšnje rešitve večnega zagrebškega problema, avtonomije hrvaških Srbov, popeljal Hrvaško pod nož jugoslovanski armadi. Zdaj, ko spodbuja razdelitev Bosne, namesto da bi v nerazdeljeni Bosni iskal zaveznika, izroča svojo deželo vsenaokrog v obkolitev plena željnim vojnim knezom ubožnih srbskih provinc; hrvaška meja ena sama odprta rana, mlada država komaj sposobna preživetja. Res, vsi z vseh strani lajšajo opravek Miloševiću.

Da bi se srbski tvor fašizma izgnojil in ozdravel, zatorej ni realno možno. Tudi če ga svet da v karanteno, bo ostal neozdravljen. Za prihodnje ponovne izbruhe, Milošević ne bo naredil samomora v svojem bunkerju. Ga v bunker nihče ne bo prisilil: nihče od udeleženih v tem spopadu ga ne more, drugi pa ne bodo nosili svojih glav naprodaj za to.

Vse to je v Sloveniji predmet analiz od 1989 naprej. Bolj lahkotno so stvar dojemali Hrvati, strastno zaposleni s svojo novo glorio neodvisnosti, saj je še med desetdnevnim napadom na Slovenijo poleti 1991 drugi mož Hrvaške Mesić ne le kot predsednik Jugoslavije podpisal ultimatum Sloveniji, naj se preda, temveč je tudi

prostovoljno sam glasoval zanj; ko pa je dva tedna pozneje tedanje predsedstvo Jugoslavije sklenilo umakniti armado iz Slovenije, je edini glasoval proti. Lagodno so prezrli tok dogodkov Bosanci in dan za dnevom prepevali pred kamerami YUTEL o neuničljivem bratstvu med narodi ter o ljubezni do miru. Najmanj zaskrbljeni so bili kajpak v Beogradu samem, kjer še vedno vsi mislijo, tudi vsa opozicija, da gre za nekaj povsem drugega, namreč: »vsi Srbi v eni državi« je sveta pravica Srbije, ki bo zato zaradi tistih 12% Srbov na Hrvaškem obdržala tretjino Hrvaške, zaradi 32.02% Srbov v Bosni pa vso ali najmanj tri četrtine Bosne zase – srbski vojni plen iz leta 1918, kajne, in če je vojni plen pošteno razdejan in zarjavel, ni hudo, tak je pač vojni plen – vse drugo pa je zgolj nesrečni separatizem, ki včasih pač izbruhne, nato pač pogori Atlanta ali pač kako drugo mesto, ko pride vojska, ki naredi red, v tem primeru srbska.

Počasi bo vse to dojel tudi beli svet, seveda le, če ne bo še najprej imel za svetovalce, kot dr. Butros Butros-Gali, zablodele bivše beograjske zunanje ministre. Svetu se ne mudi, ker ve, da se zgodovina ne ponavlja. Če se je 1914 v Sarajevu začela neka potlej drugod odločena vojna in je 1941 Hitler na Balkanu aprila in maja izgubil odločilne tedne, ki so mu decembra istega leta zmanjkali pred Moskvo, kot se je tod vso Titovo dobo rado poudarjalo, zdaj ne bo tretje svetovne vojne zaradi Sarajeva in Balkana.

Je že res, dokler med Rusi, raztrošenimi po nekdanjem njihovem imperiju, ne izbruhne bojno geslo »vsi Rusi v eni državi«, svetovne apokalipse ne bo.

Ampak po mrzlih ognjih Sarajeva in po tihi smrti desetine drugih bosanskih mest pa stotin bosanskih vasi, pred prvim ekvinokcijem leta 1993, utegne svet obiti novo spoznanje:

da se na Balkanu spet enkrat spočenja novo obdobje vojn. Da je ta srbska vojna prva v vrsti novodobnih vojn. Vojn XXI. stoletja.

II.

To bodo vojne revščine tega sveta.

Varljiv je videz, da se vse to dogaja zgolj zaradi iskanja nove identitete narodov v našem duhovno uniformiranem veku. Ko ljudem na vsem planetu oblikujejo zavest isti satelitski programi, pa hočejo zdaj vsaj nekaj svojega, nekaj, po čemer bodo drugačni, sami svoji. Nato se tu v srednji Evropi kak nad tako sebičnostjo užaljen pisatelj, Konrad ali Handke, ki pogrešata svojo duhovito beograjsko družino za zložno pitje kave ali mlačni maestral Jadrana, mora jeziti nad trdoživostjo boja že premaganih nacionalizmov.

Kajpak gre tudi za to. Ljudje iščemo v razosebljenem svetu novo zatočišče identitete v narodu. Ali vsaj v deželi. Od Quebeca, Škotske, Flamske in Lombardije do Balkana in Kavkaza ista reč.

V bistvu pa bodo to vojne za isto kot vse vojne v zgodovini človeštva: za imetje.

Revni svet ne more več mirno gledati čez prepad, ki ga loči od bogatih, in leze, plava in se utaplja, se plazi in gomazi čezenj. Zdaj bogastvo namreč ni več nedogledljivo daleč, mogoče sploh neresnična bajka ostarelih mornarjev, temveč vsak večer na ekranu gost v domači koči. Tu.

Kar se tiče Srbije, preprosto ni hotela ostati na revni strani, to je to. Pa še v času razpada zadnjih imperijev stare vrste in svojega malega imperijčka med njimi: ne bo več onih 8% jugoslovanskega prebivalstva, Slovenci, plačevalo 25% stroškov

Beograda, zbogom bosanski rudniki, adijo hrvaške na Jadranu zaslužene devize. Da kar tako pusti svoj vojni plen iz leta 1918? In se znajde med reveži? Rajši naglo seže po orožju, kar v tamkajšnjih skrbno gojenih mitih tako in tako od davna velja za narodno vrlino.

Svet je postal eno, obenem pa ostal do temeljev različen, in iz te različnosti v duhovnih vrednotah ter v premoženju se kotijo nove vojne nove dobe. Svet išče izravnavo, a je ne najde: največji poskus izravnave v zgodovini po eksperimentu prvih kristjanov, komunizem, je propadel in še nekaj bolj uglajeno zastavljenih z njim. Kot je pred nepremostljivim prepadom, ki je delil bogastvo in sijaj Rima, njegova centralna ogrevanja, knjižnice in tlakovane ceste od divjine barbarskih ljudstev razpadla antika, ali kot so iz nasprotujočih si pojmovanj odnosa med človekom in Bogom (ter kraljem) izbruhnile stoletne ali vsaj tridesetletne vojne, tako gnezdi v visokih zidovih, ki danes delijo človeštvo, krogarji vojn nove dobe. Kajti da živimo na prelomu dob, o tem pač ni dvoma. Kdor pozablja, kako temeljito se je imoviti del človeštva v samo nekaj desetletjih oddaljil od revščine, razsute po vsem svetu, kako nepopisno daleč so naše četrti vil od koč iz protja in asfalt avtocest od blatnega kolovoza, naj pogleda kvišku, k Mesecu: človek na Luni je zanesljivejše znamenje problema dob, kot je bil nekoč Kolumb v Ameriki.

Kaj je bolj naravno, kot da se prvi ognji vojn te nove dobe pokažejo v robnih področjih trdnjav blaginje, kjer se srečujeta bogastvo in revščina ter demokracija in tiranija, da bi našli sožitje med seboj, pa tega seveda ne morejo.

Kako bo šlo to naprej, ni mogoče vedeti. Ne pred prvo ne pred drugo svetovno vojno nihče, vključno njihove načrtovalce, ni vedel, kako se bo izkazal človekov izumiteljski dar v novi vojni. Začetniki prve svetovne vojne niso slutili za tanke, začetniki druge ne za atomsko bombo.

Zanesljivo jih ne bo mogoče voditi, s strani Zahoda, z bogate strani, na isti način kot pravkar dobljeno štiridesetletno hladno vojno s komunizmom: z obubožanjem nasprotnika. Nasprotniki v vojnah XXI. stoletja so že obubožani. Nimajo ničesar več izgubiti. Embargi in sankcije, ekonomske in politične, ne učinkujejo.

Bogati seveda niso brez izkušenj v vojnah z reveži. Če so pozabljene evropske iz prejšnjih dob, iz Afrike, Azije, od vsepovsod, Američani svoje v Vietnamu še niso: z reveži se ni tako preprosto vojskovati, kot bi človek mislil. Zmaga ni tako zanesljiva, kot bi po vseh računih pričakovali. Najbolje je ne vtikati se.

Mogoče se bodo bogati in mogočni samo tedaj vmešali v vojne revežev, če bo ogroženo globalno okolje: pustiti reveže, da se pokoljejo med seboj, po potrebi pa jim preprečiti pretirano zastrupljanje sveta s smodnikom ali celo z izločki zastarelih jedrskih elektrarn.

Mogoče bodo od vsega znanega orožja najbolj iskane rakete s spodbudnim imenom patriot? Naj se nihče ne slepi: kdor leto in dan sedi na gričih nad stotisočglavimi mesti, peče ovce na ražnju in junaško na slepo proži topovske granate na starce in otroke pod seboj, kdor načrtno, tako rekoč na povelje posili trideset tisoč žensk, če je verjeti izjavi srbskega vrhovnega duhovnika iz Bosne, ali šestdeset tisoč, če ima bosanska vlada točneje podatke – ta se ne bo obotavljal v skrajni stiski izstreliti raket, ki jih ima, na kar koli, tudi na jedrske elektrarne vsenaokrog.

Koliko bi veljalo WEU, NATO in prizadete balkanske in sosednje države same, da postavijo protiraketne sisteme okrog jedrskih naprav v Bolgariji, Sloveniji, drugod v dometu srbskih raket?

Če bodo to brez odlašanja storili, je to lahko začetek miselnega procesa, ki bo svet pripravil na vojne XXI. stoletja. Ko se bojuje revščina, se bojuje brez vseh pravil, brez usmiljenja in brez, to je najvažnejše, brez pameti. Tudi pamet je draga

in reveži si je ne morejo privoščiti. Zato se niti tako bojevati ne znajo, da bi kaj imeli od tega. Reveži v vojni samo uničijo vse naokrog.

Kaj bi se zgodilo, če za svoje nuklearno orožje uporabijo ne le jedrske elektrarne v sosesčini, temveč se dokopljejo do pravih atomskih bomb, o tem rajši nihče ne razmišlja.

Ampak, ker o teh vojnah prihodnjega stoletja nihče ne ve, kakšne bodo, tudi ne moremo vedeti, ali se bodo res odvijale samo med reveži ali pa se bo treba pred revščino braniti tudi sredi bogatije. In ali nismo tudi v tem že doživeli prvih prask. Tam, kamor svetovna revščina najrajši sili in leze in gomazi, v Nemčiji. Z njenimi liberalnimi zakoni o azilu in z neomadeževanim imidžem bogatije. Nepremagana preteklost? Spet se svet boji Nemčije? Bolj prva znamenja navala revežev na bogatijo Nemčije.

Ali niso pač sredi bogatije tisti, ki imajo zanesljivo premalo, začutili, zavohali revščino, ki leze, plava in se utaplja, pleza in gomazi k njim, in, na dnu lestvice blaginje najbolj ogroženi, prvi udarili po njej, s tiho simpatijo prav tako nebogatih spodnjih srednjih slojev, v posebni mali vojni, kakršno pač oni znajo in zmorejo?

Če je tako, so se vojne XXI. stoletja v Evropi začele v Vukovarju, Sarajevu in Rostocku. Če ni, je ono v Vukovarju in Sarajevu tudi povsem dovolj.

Ali jih je mogoče preprečiti, je naposled zadnje in prvo vprašanje.

Doslej se je dalo včasih preprečiti vojne, ki se jih je dalo predvideti. To je pač v naravi stvari, za nepredvidljivo niso močne vnaprejšnje rešitve. Tiste vrste vojn, ki jih spočne nov obrat časov, novi duh nove dobe, pa se ni dalo preprečevati niti z vednostjo, ki je na voljo državnikom o skritih tajnih načrtih drugih vlad, niti z onim drugim, o čemer je več vedel Voltaire kot njegov prijatelj Friderik in Karl Kraus več kot von Hötzendorf, s čutom za skrite tajne tokove človeške misli in duha. Doslej še ne.

Januar 1993